

УДК 331.45:02](477)

Володимир Зуб,
виконувач обов'язків молодшого наукового
співробітника Фонду Президентів України НБУВ

Окремі аспекти системи управління бібліотеками України

У статті висвітлюються питання організації та шляхи удосконалення системи управління охороною праці щодо забезпечення здорових, безпечних і високопродуктивних умов праці у структурних підрозділах та службах бібліотечних установ України.

Ключові слова: система управління охороною праці (СУОП), оперативний, громадський, триступеневий та відомчий контроль, функції управління, ступені контролю, громадський інспектор.

В Україні вже давно постала потреба у проведенні наукового дослідження, присвяченого пошуку шляхів удосконалення системи управління охороною праці в бібліотечних установах щодо збереження бібліотечних фондів, поліпшення санітарно-технічних та гігієнічних заходів, ліквідації того, що не сприяє покращенню умов праці, веде до зниження рівня технологічної дисципліни, спричиняє виникнення гострих професійних захворювань.

Надмірна економія електроенергії, тепла, води в бібліотечних установах негативно впливає на роботу систем вентиляції та кондиціонування, тим самим погіршуються умови праці їхніх співробітників.

Нині в бібліотеках України не використовуються такі шкідливі препарати, як аміак та формальдегід для знешкодження плісені, грибків, внаслідок чого зникли місця із шкідливими умовами праці.

Однак питання охорони праці в бібліотеках не були повністю зняті з порядку денного, оскільки робочі проблеми ще існують. Згідно з Наказом Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) від 21.05.2007 р. № 246 "Про затвердження Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій", "місця з підвищеною безпекою" — це робота на висоті та робота з безпечною експлуатації електрообладнання до 1000 В [13]. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського кожен сімнадцятий: електромонтери, сантехніки, столяри, маляри, електромонтери систем вентиляції та кондиціонування, працює саме в таких умовах.

Крім того, ще допускаються запилення та загазованість повітря у робочій зоні, перевищення нормативів трудомісткості та напруженості праці, а тому службам охорони праці в бібліотеках України необхідно постійно контролювати здійснення заходів, спрямованих на усунення причин професійних захворювань бібліотечних працівників, покращення матеріально-технічної бази, оновлення устаткування та засобів вимірювання для лабораторного контролю, забезпечення певних підрозділів безпечними хімічними реактивами, лабораторним посудом тощо [11].

Варто наголосити й на тому, що проблеми покращення умов охорони праці співробітників бібліотечних установ як передумови компетентного збереження бібліотечних фондів не можуть обмежуватись суто виробничими аспектами. Навіть за наявності відповідної матеріальної бази, гідного рівня соціальних забезпечень та оптимізації технологічних процесів неможливо гарантувати безпеку співробітників та

фондів, за які вони відповідають. У цьому випадку, на наше глибоке переконання, постає питання щодо актуальності розроблення певних правил, у відповідності до яких мусять діяти всі, хто так чи інакше причетний до забезпечення компетентного виконання вимог та норм охорони праці в бібліотечних установах, тобто потрібен законодавчий фундамент щодо регулювання цього питання. Більше того, удосконалення та доопрацювання законодавчої бази покликане ще більше сприяти покращенню системи управління охороною праці, підвищенню відповідальності посадових осіб, які забезпечують виконання норм та законів з охорони праці на відповідному рівні. Удосконалення чинного законодавства з охорони праці в бібліотечних установах обумовлено кількома причинами. По-перше, стан охорони праці має стійкі тенденції до погіршення через недостатність державного фінансування. По-друге, вільнозастосована практика застосування Закону України "Про охорону праці" визначила потреби і напрями його удосконалення [5]. По-третє, потребує змін законодавство з охорони праці після прийняття у 1999 р. Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" та його впровадження з 2001 р. [4].

Проблематика охорони праці в бібліотечних установах не розглядалась у наукових дослідженнях, хоча окремі питання висвітлювались у працях І. Панченка, О. Кобилянської, Є. Котова [11, 12, 14]. З огляду на те, що людина та її здоров'я — найбільша цінність Української держави, а та, в свою чергу, витрачає значні кошти, створюючи умови безпечної життєдіяльності людини як в навколишньому середовищі, так і безпосередньо на її робочому місці, треба відзначити, що система управління охороною праці (СУОП) виконує головне завдання щодо поліпшення умов праці, спрямованих на охорону здоров'я і працездатності людини у процесі її трудової діяльності.

СУОП — це сукупність органів управління підприємством, які на підставі комплексу нормативної документації проводять цілеспрямовану, планомірну діяльність щодо реалізації завдань і функцій управління для створення безпечних умов праці шляхом послідовного визначення мети та об'єкта управління, завдань і заходів щодо охорони праці, функцій і методів управління, побудови організаційної структури управління, складання нормативно-методичної документації. Головна мета управління охороною праці —

створення здорових, безпечних і високопродуктивних умов праці, покращення виробничого побуту, запобігання травматизму і професійним захворюванням [2]. У спрощеному вигляді СУОП представляє собою сукупність суб'єкта та об'єкта управління, що пов'язані між собою каналами передавання інформації. Суб'єктом управління в СУОП у бібліотеці загалом є роботодавець (директор), а в структурних підрозділах та службах — їхні керівники.

Організаційно-методичну роботу з управління охороною праці, підготовку управлінських рішень і контроль за їхньою своєчасною реалізацією здійснює служба охорони праці установи, що підпорядкована безпосередньо директору бібліотеки. Суб'єкт управління аналізує інформацію про стан охорони праці в структурних підрозділах бібліотечної установи та приймає рішення, спрямовані на приведення фактичних показників охорони праці у відповідність з нормативними. Об'єктом управління в СУОП є діяльність структурних підрозділів та служб підприємства зі створення безпечних і здорових умов праці на робочих місцях та в установі загалом.

Охорона праці базується на законодавчих, директивних та нормативно-технічних документах: прийняті рішення та здійснювані заходи мають не суперечити чинному законодавству, державним нормативним актам з охорони праці, стандартам безпеки праці, правилам та нормам охорони праці [6].

До основних функцій управління охороною праці належать:

- прогнозування і планування робіт, їхнє фінансування;
- організація та координація робіт;
- аналіз та оцінка стану умов і безпеки праці;
- контроль за функціонуванням СУОП;
- стимулювання роботи щодо вдосконалення охорони праці.

Головними завданнями управління охороною праці у бібліотечних установах є:

- навчання співробітників безпечним методам праці та пропаганда у структурних підрозділах питань щодо охорони праці;
- підтримання безпечності технологічних процесів, виробничого устаткування, будівель і споруд; нормалізація санітарно-гігієнічних умов праці;
- забезпечення працівників засобами індивідуального захисту;
- забезпечення оптимальних режимів праці у бібліотеці, як і в будь-якій іншій установі;
- організація лікувально-профілактичного обслуговування;
- професійний добір працівників окремих професій;
- удосконалення нормативної бази з питань охорони праці.

Планування роботи з охорони праці. Функція планування, в основі якої лежить прогностичний аналіз, має вирішальне значення в системі управління охороною праці, а саме планування поділяється на перспективне, поточне та оперативне. Перспективне вміщує найбільш важливі, трудомісткі та довгострокові за терміном виконання заходи з охорони праці, виконання яких, як правило, вимагає сумісної роботи кількох підрозділів установи, у нашому випадку книгозбірні. Можливість виконання заходів перспективного плану потрібно підтвердити обґрунтованим розрахунком необхідного матеріально-технічного забезпечення і фінансових витрат із зазначенням джерел фінансування [12]. Основною формою перспективного планування роботи з охорони праці є розроблення комплексного плану щодо покращення стану охорони праці в установі.

Поточне планування здійснюється у межах календарного року через розроблення відповідних заходів у розділі "Охорона праці" колективного договору, укладеного між трудовим колективом і адміністрацією бібліотеки [7], а оперативне планування роботи з охорони праці — за підсумками контролю стану охорони праці в структурних підрозділах і в установі загалом. Оперативні заходи щодо усунення виявлених недоліків визначаються безпосередньо у наказі директора бібліотеки, який видається за підсумками контролю, або у плані заходів як додатку до наказу.

Функція СУОП щодо організації та координації робіт передбачає формування органів управління охороною праці на всіх рівнях управління, визначення обов'язків, прав, відповідальності та порядку взаємодії осіб, які беруть участь у процесі управління, а також прийняття та реалізації управлінських рішень [14].

Дієве управління та контроль за виконанням заходів щодо забезпечення належного стану в бібліотеці та її структурному підрозділі можна здійснювати тільки у разі наявності повної, своєчасної та вірогідної інформації з цього питання. Її одержання, виявлення можливих відхилень від норм безпеки, а також перевірка виконання планів та управлінських рішень можливі лише на підставі регулярного та об'єктивного контролю, що є найвідповідальнішою та найтрудомісткішою функцією процесу управління [15]. До основних форм контролю за станом охорони праці належать: оперативний, який проводиться службою охорони праці бібліотеки; адміністративно-громадський триступневий контроль; відомчий контроль вищих органів. Необхідно зазначити, що, крім контролю, здійснюється нагляд за охороною праці з боку державних та профспілкових інспекцій.

Оперативний контроль керівниками відповідних служб і підрозділів бібліотечної установи проводиться згідно із затвердженими посадовими обов'язками. Служба охорони праці перевіряє виконання вимог безпеки праці в усіх відділах та службах підприємства. У справі створення здорових та безпечних умов праці значна роль відводиться громадському контролю, який здійснюється комісією з питань охорони праці підприємства та громадськими інспекторами.

Як відомо, все господарство України поділяється на виробничу і невиробничу сфери [16]. Бібліотеки, що входять до НАН України, а також ті, що відносяться до системи Міністерства культури України та низки інших відомчих підприємств, належать до невиробничої сфери діяльності, тобто бюджетної.

На підприємствах, що утримуються за рахунок бюджету, витрати на охорону праці передбачаються в державному або місцевих бюджетах і становлять не менше 0,2 відсотка фонду оплати праці [5].

У бібліотеках нині — і про це вже йшлося — в основному відсутні шкідливі умови праці, і це поліпшує санітарно-гігієнічний стан і знижує рівень травматизму на виробництві, але на окремих дільницях проводяться роботи з підвищеною небезпекою.

Однією з найдієвіших та найефективніших форм контролю за роботою бібліотечних співробітників, представників допоміжних професій та працівників, зайнятих на роботах з підвищеною небезпекою, є адміністративно-громадський триступневий контроль, що є формою сумісного контролю адміністрації, профкому та громадського інспектора бібліотеки за станом охорони праці та техніки безпеки. Необхідно розробити Положення про цей контроль та затвердити наказом директора, узгодивши з Держпромнаглядом [1; 2], утворити відповідну комісію та скласти графік здійснення контролю на рік. Положення про здійснення зазначеного контролю може уміщувати загальні пункти, заходи, які необхідно здійснити на його другому та третьому ступенях.

У загальних положеннях адміністративно-громадського триступеневого контролю потрібно визначити форми, методи його здійснення, обов'язки представників адміністрації, профкому та громадських інспекторів з виявлення недоліків і порушень правил техніки безпеки, санітарно-гігієнічних умов праці та вжиття заходів щодо їхнього усунення.

Роботодавець повинен створити належні умови праці і виробничого побуту співробітникам бібліотеки, забезпечити їх засобами колективного та індивідуального захисту та надати можливість для своєчасних, ефективних і результативних перевірок дотримання вимог контролю за станом охорони праці, а також вносити обов'язкові для розгляду власником пропозиції про усунення виявлених порушень законодавчих та інших нормативних актів з безпеки і гігієни праці [10].

Потрібно також проінформувати колектив про відповідальність посадових осіб та працівників, винних у порушенні законодавства з охорони праці, а також форми морального та матеріального заохочення щодо покращення діяльності з охорони праці: стимулювання передбачає моральні та матеріальні заохочення, до яких належать премії, винагороди за виконану конкретну роботу, винахідництво та раціоналізаторські пропозиції з питань охорони праці. Джерелом стимулювання діяльності з охорони праці є матеріальні фонди охорони праці, які необхідно створювати в бібліотеках України [9].

На першому ступені контролю — завідувач відділу разом з громадським інспектором з охорони праці щоденно проводять перевірку стану: техніки, робочих місць на предмет освітленості та підходів до них, запасних виходів, справності електропроводки, з'єднувальних шнурів, штепсельних вилок, розеток, виробничої санітарії у відділі — та вживають заходів щодо усунення виявлених недоліків і порушень [8].

Наслідки перевірки записують до журналу за такою формою: дата проведення перевірки структурних підрозділів, відповідних інженерних служб; виявлені порушення з охорони праці та техніки безпеки, підпис перевіряючих та їхні посади; відповідальний за усунення порушень (прізвище, посада); термін усунення порушень; дата усунення та підпис особи, яка усунула порушення.

На другому ступені контролю — заступники директора бібліотеки спільно з громадськими інспекторами [3] двічі на місяць перевіряють стан охорони праці, техніки безпеки в підпорядкованих їм підрозділах, а саме: організацію та якість проведення контролю першого ступеня; додержання працівниками правил електробезпеки; стан робочих приміщень, обладнання, устаткування, інструментів, інвентарю тощо.

Результати перевірки записують у журналі першого ступеня контролю та визначають з усунення виявлених недоліків і порушень.

На третьому ступені контролю раз в квартал (з 10 по 15 число третього місяця) комісія в складі: головного інженера (голова комісії), керівника служби охорони праці та пожежної безпеки, голови комісії профкому з охорони праці, інших посадових працівників перевіряє стан охорони праці та техніки безпеки у структурних підрозділах бібліотеки: організацію та якість проведення контролю першого та другого ступенів; виконання наказів, розпоряджень керівників вищих установ, приписів органів нагляду, наказів директора бібліотеки, заходів колективного договору з питань охорони праці; своєчасність проведення з співробітниками бібліотеки інструктажів з охорони праці та техніки безпеки; виконання вимог електробезпеки; стан природного і штучного освітлення приміщень; санітарний стан робочих місць, проходів і території; стан приміщень, обладнання, засобів для роботи на висоті, підлоги тощо.

За результатами роботи комісії з оперативного контролю складається акт і розглядається на виробничій нараді під керівництвом директора. У разі необхідності видається наказ по бібліотеці, в якому зазначаються виявлені недоліки, затверджуються заходи з їхнього усунення та стимулювання діяльності з покращення стану охорони праці.

Результат позитивного досвіду щодо впровадження адміністративно-громадського триступеневого контролю в системі управління охороною праці можна проілюструвати на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (автор статті упродовж декількох років працював провідним інженером з охорони праці до створення у 2011 р. Служби охорони праці та пожежної безпеки). По-перше — це відсутність травматизму та різке зменшення професійних захворювань бібліотечних співробітників, які спричинили б втрату працездатності, тим самим знижено витрати на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. У деяких структурних підрозділах та бібліотечних службах покращили матеріально-технічну базу. По-друге — це досвід роботи із впровадження адміністративно-громадського триступеневого контролю в системі управління охороною праці, що є формою сумісної перевірки адміністрацією, профкомом та громадським інспектором бібліотеки стану охорони праці та техніки безпеки в установі. Провідний інженер з охорони праці систематично перевіряв хід здійснення триступеневого контролю за станом охорони праці та техніки безпеки й чіткого дотримання графіка перевірок комісії. Наприкінці року за результатами роботи комісії з оперативного контролю складався акт і розглядався на нараді під керівництвом генерального директора. У разі необхідності видавався наказ по бібліотеці, в якому зазначалися виявлені недоліки, затверджувалися заходи щодо їхнього усунення та стимулювання діяльності з охорони праці. По-третє — для триступеневого контролю за станом охорони праці та техніки безпеки у структурних підрозділах НБУВ важливе значення має якість проведення інструктажів з охорони праці: вступних, первинних, повторних, цільових та позапланових. Таким чином, всі ці заходи триступеневого контролю щодо покращення стану охорони праці дали змогу створити безпечні та здорові умови праці співробітників на робочих місцях та в бібліотеці загалом. Стан техніки безпеки й охорони праці, як показує аналіз, здійснений у вітчизняних бібліотеках, залежить від ставлення до цієї проблеми першого керівника, в чому переконуємось і на прикладі провідної книгозбірні — Національної імені В. І. Вернадського. Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що процес здійснення адміністративно-громадського триступеневого контролю в системі управління охороною праці в бібліотечних установах України є найефективнішим щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їхнього життя і здоров'я у процесі трудової діяльності.

Список використаної літератури

1. Буракова С. О. Збірник документів інженера з охорони праці : довідник / Буракова С. О., Багаєв В. В. ; Поділ. держ. аграрно-технічна академія. — 3-тє вид., виправл. та доповн. — Кам'янець-Подільський : Абетка, 2002. — 107 с.
2. Державний реєстр міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці : (реєстр ДНАОП, НАОП, НПАОП) : станом на 01.01.2006 р. — Х. : Форт, 2006. — 149 с.
3. ДСТУ 2293—99 Охорона праці. Терміни та визначення основних понять. — На заміну ДСТУ 2293—93. — Введ. 2000.01.01. — Офіц. вид. — К. : Держстандарт України, 1999. — III, 19 с.

4. *Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності* : Закон України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=1105-14>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 11 квітня 2011 г. — 1 с.
5. *Про охорону праці* : Закон України = Об охране труда : Закон Украины / уклад. В. Кузнецов. — Х. : Фактор, 2008. — 18 с.
6. *Основи законодавства України про охорону здоров'я* : Закон України. — Режим доступу: <http://zakon.pau.ua/doc/?uid=1085.165.31&nobreak=1>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 11 квітня 2011 г. — 1 с.
7. *Про колективні договори і угоди* : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 36. — Ст. 361.
8. *Про пожежну безпеку* : Закон України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3745-124>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 11 квітня 2011 г. — 1 с.
9. *Кодекс законів про працю України*. Офіційний текст за станом на 1 січня 1996 р. // Право України. — 1996. — № 2/3. — С. 5—27.
10. *Конституція України* : (з офіційним тлумаченням Конституційного суду України) / відп. ред. С. Б. Чехович. — К. : Ліра, 2006. — 96 с.
11. *Кобилянський О. В.* Практичні аспекти професійної підготовки фахівців з безпеки життєдіяльності / О. В. Кобилянський. — Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. — 2009 — № 3. — С. 34—48.
12. *Котов С. В.* Механізм формування та реалізації державного управління охороною праці : дис. ... канд. екон. наук / Котов Євген Валерійович. — Донецьк, 2002. — 200 арк.
13. Про затвердження Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 21 трав. 2007 р. № 246. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0846-0>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 11 квітня 2011 г. — 1 с.
14. *Панченко І. В.* Соціально-економічне управління умовами та охороною праці : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Панченко Ігор Володимирович ; Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2006. — 19 с.
15. *Проблеми охорони праці в Україні* : зб. наук. пр. / Національний НДІ охорони праці (ННДІОП) ; відп.ред. К. Н. Ткачук. — К. : [б. в.], 1998. — 150 с.
16. Українська конференція з охорони праці : зб. матеріалів. — К., 1996. — 441 с.

В статье освещаются вопросы организации и пути усовершенствования системы охраны труда по обеспечению здоровых, безопасных и высокопроизводительных условий труда в структурных подразделениях и службах библиотечных учреждений Украины.

Questions about ways of organization and upgrading system of work safety are illuminated in this article. Problems of creating healthy, safe and highly functional conditions of work in Ukrainian libraries are researched.

Надійшла в редакцію 5 січня 2012 року